

گردشگری و پایداری اقتصادی فضا؛ تحلیلی از مقاصد گردشگری پیراشهر بیرجند

پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۰۹/۱۹

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۴/۲۵

صفحات: ۴۱-۵۴

محمد حجی پور^۱ استادیار، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.
محمدالیاس قهستانی بجد^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

گردشگری در سکونتگاه‌های مقصد، به‌ویژه در روستاها و فضاهای غیرشهری دارای اثرات متعددی است. تأثیر در بعد اقتصادی فضا، از زمینه‌های اثرگذاری و اثرپذیری گردشگری است. با توجه به نقش کلیدی بعد اقتصادی در برنامه‌ریزی توسعه فضایی از یک سو و تشدید چالش‌ها و مسائل سکونتگاه‌های انسانی پیراشهر در ایران طی دهه ۱۳۹۰ از دیگر سو، بررسی و تحلیل تأثیر گردشگری بر مقوله پایداری اقتصادی فضا دارای اهمیت راهبردی است. بدین‌سان تلاش شده است تا در پیراشهر بیرجند با مطالعه روستاهای مقصد گردشگران، به ارائه تحلیلی از اثرات گردشگری در بعد اقتصادی پرداخته شود. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی است. داده‌های پژوهش با روش کتابخانه‌ای و پیمایشی گردآوری و با نرم‌افزار SPSS و مدل آنتروپی شانون تجزیه و تحلیل شده است. جامعه آماری ۵۸۹ خانوار بوده که حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۲۳۲ تعیین شد و با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده است. یافته‌های پژوهش نشان داد گردشگرپذیر بودن سکونتگاه‌ها تأثیر مستقیمی بر پایداری اقتصادی آن داشته است؛ به‌گونه‌ای که هر چه ترکیب فعالیت‌های گردشگری اعم از جذب به‌وسیله خانه‌های دوم، بوم‌گردی‌ها و یا گردشگران روزانه پیچیده و دارای گوناگونی بوده، نسبت به سکونتگاه‌هایی که تنها در یک زمینه جاذب گردشگر بوده است، گردشگری تأثیر قابل توجه‌تری بر پایداری اقتصادی فضا داشته است. از این‌رو در بین روستاهای مورد مطالعه، روستای شوکت‌آباد با ضریب ۰/۲۳ در بالاترین سطح پایداری اقتصادی و روستای خراشاد با ضریب ۰/۱۵ در پایین‌ترین سطح از پایداری اقتصادی قرار دارد.

چکیده

واژه‌های

کلیدی:

گردشگری،
پایداری
اقتصادی،
پیراشهر بیرجند.

^۱ E- Mail: mhajipour@birjand.ac.ir

نحوه ارجاع به مقاله:

حجی پور، محمد. قهستانی بجد، محمدالیاس. ۱۴۰۳. گردشگری و پایداری اقتصادی فضا؛ تحلیلی از مقاصد گردشگری پیراشهر بیرجند. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۶(۱۲): ۴۱-۵۴.

پایداری همانند وجه وصفی توسعه، وضعیتی است که در آن، مطلوب بودن و امکانات موجود در طول زمان کاهش پیدا نمی کند (زاهدی، ۱۳۸۴). پایداری در مفهوم گسترده آن به توانایی جامعه، زیست بوم یا هر نظام جاری در تداوم کارکرد در آینده نامحدود گفته می شود، بدون اینکه به اجبار در نتیجه تحلیل رفتن منابعی که این نظام به آن وابسته است یا به دلیل تحمیل بار بیش از حد روی آن ها، تحلیل رود (Gilman, 1996). از این رو، پایداری اقتصادی عبارت است از ایجاد درآمد و ثبات آن برای افراد جامعه بدون کاهش و نابودی سرمایه ها و ذخایر؛ به عبارت دیگر، اقتصاد زمانی پایدار است که به پایداری نظام های طبیعی، اجتماعی و انسانی صدمه وارد نکند (Spangenberg, 2005). همچنین، پایداری اقتصاد بنیانی اخلاقی در طرز تفکر بهره روری است که در پی دستیابی به دو هدف اصلی در استفاده از منابع کمیاب است: اول، رفع نیازها و خواسته های فردی انسان و دوم، عدالت بین انسان ها نسل های حال و آینده و عدالت نسبت به طبیعت به منظور تنظیم روابط انسان و طبیعت در دوره های زمانی درازمدت و نامشخص (Baumgärtner and Quaas, 2010).

دوام و پایداری هر روستا در گرو پویایی و دوام اقتصاد آن است و از همین رو علت تخلیه و متروک شدن بسیاری از روستاهای کشور، ضعف و ناکارایی اقتصاد آن ها است. مناطق روستایی به طور فزاینده ای تحت تأثیر از دادن فرصت های اقتصادی قرار می گیرند و با کاهش قابل توجهی در جمعیت، که تأثیر منفی بر اقتصاد محلی می گذارد، روبرو هستند (Cunha et al, 2020) با افزایش مهاجرت های روستایی و همچنین کاهش درآمدها و از رونق افتادن کشاورزی نیاز به فعالیتی جایگزین که بتواند معیشت پایدار روستائیان و توسعه پایدار روستایی را فراهم کند احساس می شود. مناطق روستایی عمدتاً دارای دو مشکل اساسی است: اول کمبود امکانات زیرساختی و اجتماعی، دوم ضعف اقتصادی یا کمی درآمد و نبود اشتغال. در این خصوص بسیاری از دولت های جهان تلاش های گسترده و پرهزینه ای را برای بهبود شرایط داشته اند اما از آنجا که غالب طرح ها در حوزه زیرساختی بوده و نتوانسته تغییری در وضعیت اقتصادی و درآمدی روستاها به وجود آورد، اثربخش نبوده است. با این وجود، به طور گسترده اعتقاد بر این است که توسعه روستایی به انجام دگرگونی ساختاری نیاز دارد (Sheng et al, 2022).

در سال های اخیر از برنامه هایی که برای توسعه نواحی روستایی ایران مورد توجه قرار گرفته است، مقوله گردشگری روستایی است. گردشگری روستایی بخشی از بازار گردشگری و منبعی برای اشتغال و درآمد است و می توان آن را ابزار مهمی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی و اکولوژیکی جوامع روستایی برشمرد (رکن الدین افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۲۶). امروزه گردشگری به عنوان یک رویکرد اقتصادی پویا و دارای ویژگی های بارز و منحصر به فرد، به یکی از بزرگ ترین و پرمفعت ترین صنایع در اقتصاد جهان تبدیل شده (UNWTO, 2015: 2) و به عنوان بستری جهت ایجاد تغییرات اجتماعی و اقتصادی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه شناخته می شود (محمدی یگانه، ۱۳۹۲: ۲۰).

افزایش علاقه به گردشگری مبتنی بر طبیعت فرصتی را برای توسعه مقاصد روستایی فراهم می کند؛ از این رو، گردشگری روستایی به طور فزاینده ای به عنوان وسیله ای برای افزایش جذابیت و سرزندگی مناطق روستایی، کاهش چالش های جمعیتی، کاهش مهاجرت، و ترویج طیف وسیعی از منابع و سنت های محلی و درعین حال حفظ جوهر زندگی روستایی در نظر گرفته می شود (Kim & Jamal, 2015: 385; Mwesiumo et al., 2022: 2).

بررسی‌ها نشان می‌دهد، گردشگری که مبتنی بر پایداری و بر مبنای مشارکت فعال اعضای جامعه و توانمندسازی مردم باشد باعث ایجاد منافع مشترک برای کل اعضای جامعه می‌شود (Perof et al, 2017:100) و همچنین نیاز به ارتقای پایداری در مقاصد روستایی مدت‌هاست که به رسمیت شناخته شده است (Bramwell, 1994).

استان خراسان جنوبی در شرق ایران به‌عنوان یک منطقه با میزان روستائینی نسبتاً زیاد در کل کشور که طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵ حدود ۴۱ درصد روستائین داشته است و با توجه به خشک‌سالی‌های سال‌های اخیر و تأثیر منفی آن بر کشاورزی که اقتصاد و معیشت روستائیان منطقه به آن بستگی دارد و از بین رفتن مزارع و کمبود آب برای کشاورزی موجب رکود کشاورزی و فعالیت‌های تولیدی گردیده است به‌موجب آن منطقه با خیل عظیمی از نیروی کار مواجه شده که عدم وجود مشاغل غیر زراعی موجب تحرکات مکانی گردیده است. این شرایط در حالی است که استان خراسان جنوبی و روستاهای آن از ظرفیت‌ها و مزیت‌های عدیده‌ای برخوردار است به‌طور مثال سه اثر ثبت‌شده در فهرست میراث جهانی یونسکو، یک روستای ثبت‌شده در شورای جهانی صنایع دستی و بیش از ۹۰۰ اثر ثبت‌شده در فهرست میراث ملی امنیت پایدار دارد (کاشانی، ۱۴۰۰). در این استان، شهرستان بیرجند با بهره‌مندی از جاذبه‌های گردشگری در گونه‌های مختلف بوم‌گردی، خانه‌های دوم، اکوتوریسم و گردشگری کشاورزی هر ساله توانسته است مقصدی برای گردشگران روستایی باشد. در نوشتار حاضر تلاش شده است تا به بررسی و تحلیل اثرات گردشگری بر پایداری اقتصادی روستاهای مقصد گردشگری در پیراشهر بیرجند پرداخته شود.

حجی‌پور (۱۴۰۱) دریافت که ۱۰۳ فاکتور در هفت گروه "فنی"، "انسانی و اجتماعی"، "نهادی"، "مالی و تجاری"، "محیط طبیعی"، "زیرساختی" و "جغرافیایی (مکانی)" در رکود اقتصاد عرصه‌های روستایی خراسان جنوبی نقش دارد. به لحاظ میزان تأثیرگذاری متغیرها موانع جغرافیایی از بیشترین اثرگذاری برخوردار بوده است. همچنین از حیث میزان تأثیرپذیری متغیرها نیز بُعد فنی از بیشترین تأثیرپذیری برخوردار است. به لحاظ شاخص "تعامل با سایر ابعاد شناسایی شده"، بررسی‌ها مؤید این بوده است که عوامل بُعد انسانی-اجتماعی در بیشترین سطح تعامل با دیگر ابعاد قرار داشته است. از حیث علت و معلول بودن ابعاد شناخته‌شده نیز، خروجی روش دیمتل نشان داد که ابعاد محیط طبیعی، جغرافیایی و نهادی "علی" بوده و ابعاد انسانی-اجتماعی، زیرساختی، فنی و مالی و تجاری "معلول" به‌شمار می‌آید. در نهایت اینکه، در خراسان جنوبی تنوع چالش‌ها و موانع بر سر راه رشد و توسعه اقتصاد روستایی بسیار است هرچند که وزن اثرگذاری عوامل چالش‌زا، از موقعیت جغرافیایی تبعیت می‌کند؛ با این‌وجود گستردگی "موضوعی" و "مکانی" موانع پیش روی رشد و توسعه اقتصادی روستاها و همچنین اثرات فزاینده این عوامل بر یکدیگر سبب شده تا بافت اقتصادی روستاها را مختلف و به زوال بکشاند.

حسین زاده و همکاران (۱۴۰۰) دریافتند که ابعاد گردشگری تغذیه، درآمد پایدار، رشد اقتصادی و اشتغال پایدار توانسته‌اند مدل تحلیل گردشگری تغذیه بر اقتصاد پایدار روستایی را تشکیل دهند. کرمشاهی و صیدایی (۱۴۰۰) در پژوهش تحلیل پایداری اقتصادی-اجتماعی مناطق روستایی در استان ایلام به نتیجه رسیدند که عوامل اجتماعی و اقتصادی ارتباط مستقیمی بر پایداری اقتصادی و اجتماعی مناطق روستایی دارند و در بین مؤلفه‌های اجتماعی (رفاه اجتماعی) بیشترین میزان تأثیر و در بین مؤلفه‌های اقتصادی (دسترسی اقتصادی) بیشترین میزان تأثیر و سرمایه‌گذاری دولتی کمترین میزان تأثیر را در پایداری روستاهای منطقه مورد مطالعه به دنبال داشته است.

رومیانی و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی راهبردی فضایی توسعه پایدار مقاصد گردشگری روستایی با استفاده از مدل استراتژیک SOAR باهدف راهبرد توسعه مقصدهای گردشگری روستایی در شرق استان مازندران، با توجه به رویکرد فضایی (مکان، انسان، فعالیت) و ابعاد توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و زیست‌محیطی به این نتیجه رسیدند که برگزاری همایش‌ها و نشست‌های توسعه سرمایه‌گذاری در گردشگری روستایی؛ تقویت زیرساخت کالبدی (راه‌های ارتباطی) و برطرف کردن مشکلات مرتبط با موانع محیطی (توپوگرافی، شیب و ارتفاع) گردشگری، به ترتیب مهم‌ترین راهبردهای توسعه مقاصد گردشگری می‌باشد.

بیگدلی راد و ملکی (۱۳۹۹) در پژوهشی باهدف شناسایی معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی دریافتند که میزان تأثیر معیارهای اجتماعی و اقتصادی بر پایداری سکونتگاه‌های روستایی تقریباً یکسان است و تفاوت چندانی در میزان اهمیت آن‌ها وجود ندارد. از طرفی دیگر، زیرمعیارهای آموزش و نرخ بیکاری به ترتیب مؤثرترین زیر معیارهای پایداری اجتماعی و پایداری اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی کشورند.

افراخته و همکاران (۱۳۹۴)، در مقاله ارائه‌شده، نتایج پژوهش «پایداری اقتصادی روستایی شهرستان رضوانشهر»، نشان داد نخست روستاهایی که در موقعیت طبیعی مناسب و در تپ جلگه‌ای قرار دارند از ضریب پایداری بالاتری برخوردار هستند. سپس روستای اردجان با ضریب ۰/۲۲ درصد بالاترین و روستای ارده با ۰/۸۲ درصد پایین‌ترین میزان پایداری را داشته‌اند. در نهایت این تحقیق برای پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی رویکرد متنوع سازی معیشت را با تأکید بر مشاغل خانگی، گردشگری و توریسم، کشت دوم و صنایع تبدیلی و تکمیلی را ارائه می‌دهد.

توکلی (۱۳۹۳) با سنجش پایداری اجتماعی - اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های خاوه شمالی و جنوبی در استان لرستان دریافت که بر اساس روش تاپسیس ۹۲ درصد و با روش مورس ۹۶ درصد روستاهای مورد مطالعه در شرایط نیمه پایدار قرار دارد. بین دو روش تفاوت معنادار ۹۹ در سطح اطمینان درصد وجود دارد.

حسین^۱ و همکاران (۲۰۲۳) در نتایج تحقیق اذعان داشته‌اند که گردشگری باعث توسعه اقتصادی، بهبود کیفیت زندگی ساکنان و بازدیدکنندگان و ایجاد جوامع پایدارتر و زیست‌پذیر می‌شود. همچنین کمک می‌کند تا تحقق اهداف توسعه سازمان ملل نیز در جامعه میسر شود. کلین^۲ و همکاران (۲۰۲۲) اذعان نمودند که اقتصاد روستایی به شدت تحت تأثیر نهادها و محیط‌های نهادی است. در این میان، عدم درک مناسب از اشکال ناملموس نهادها (مانند روال‌ها و قراردادهای) و تعامل آن‌ها با نهادهای رسمی که در رویه‌های اقتصادی وجود دارد، یکی از چالش‌های پیش رو برای توسعه اقتصاد روستایی است. مینگ سو^۳ و همکاران (۲۰۱۹) دریافتند که گردشگری منجر به افزایش پایداری معیشتی کلی در روستاها شده است؛ با این وجود، آزادی برای مشارکت در معیشت‌های جدید متفاوت است. به عبارتی همگان به یک اندازه از ثمرات مثبت گردشگری در حوزه معیشت بهره‌مند نمی‌شود چرا که کسانی که دارایی‌های محدودی دارند مشارکت در گردشگری دشوار است. از طرفی نیز گردشگری منجر به شکاف درآمدی در جامعه می‌شود که در سیاست‌های محلی چندان منعکس نشده است. بدین‌سان گردشگری عامل تغییر و یک گزینه مهم توسعه اقتصادی با پتانسیل کاهش شکاف بین فقرا و مرفه است. توسعه گردشگری بر سایر بخش‌های اقتصادی و تولیدی مانند کشاورزی،

^۱Hussain

^۲Klein

^۳Ming Su

ماهگیری، جنگل داری، دامپروری، فرآوری مواد غذایی و صنایع دستی تأثیر می‌گذارد، به گونه‌ای که می‌تواند به رفاه کل جامعه کمک کند.

توسعه و توسعه‌یافتگی اقتصادی از جمله مفاهیمی هستند که صاحب‌نظران در مورد تعریف و معنای دقیق آن‌ها اتفاق نظر دارند. پیش از هر چیز می‌بایست به ارتباط میان رشد اقتصادی و توسعه اقتصادی اشاره کرده رشد اقتصادی شرط لازم توسعه‌یافتگی می‌باشد، توسعه اقتصادی از مفاهیمی است که همواره با مفهوم رشد اقتصادی یکی برشمرده می‌شود درحالی‌که بین این دو مفهوم تفاوت‌های قابل توجهی وجود دارد. روشن است که بدون رشد، توسعه‌ای اتفاق نمی‌افتد نکته قابل توجه این است که اقتصاددانان اولیه رشد را معادل توسعه می‌دانستند، یعنی اعتقاد داشتند که رشد اقتصادی در نهایت به توسعه ختم نمی‌شود، حال آنکه تجربه به ما نشان داده است که توسعه به‌طورقطع نتیجه رشد اقتصادی نیست. توسعه اقتصادی عبارت است از کاربرد منابع تولیدی به گونه‌ای که موجب رشد بالقوه مداوم درآمد سرانه در یک جامعه شود، و بیان شد که توسعه اقتصادی فرآیندی است که طی آن مبانی علمی و فنی تولید از وضعیت سنتی به وضعیت مدرن تغییر می‌کنند (از کیا و غفاری، ۱۳۸۸). بعضی دیگر توسعه را این گونه تعریف کرده‌اند «گذار از یک جامعه سنتی به یک جامعه مدرن، یا تبدیل کالاهای لوکس به کالاهای ضروری» درجایی دیگر از توسعه چنین تعریف شده است «ایجاد رشد اقتصادی به همراه صنعتی‌تر شدن اقتصاد». این تعریف اولاً نشان‌دهنده وجود رشد اقتصادی است اما بیان می‌کند که رشد اقتصادی در صورتی سبب توسعه‌یافتگی می‌شود که سهم بخش‌های صنعتی به نسبت بخش کشاورزی افزایش پیدا کند (همان منبع). امروزه موضوع پایداری سرلوحه تمامی فعالیت‌های توسعه، از جمله توسعه روستایی است (نوری پور، شاه ولی، ۲۱:۱۳۹۰). موضوع پایداری ابعاد مختلف فنی، مالی، اقتصادی، اجتماعی، تشکیلاتی و اکولوژیکی دارد (رضوانی، ۱۳۸۱:۱۳۳). لیکن دوام و پایداری هر روستا در گرو پویایی و دوام اقتصاد آن است، تا آنجا که امروزه توسعه اقتصادی پایدار به‌عنوان اصلی‌ترین هدف اقتصادی کشورهای در حال توسعه مطرح است (یحیی آبادی و دادفر، ۱۳۸۷:۷۷). پایداری اقتصادی به شرایطی گفته می‌شود که در نتیجه آن رفاه اقتصادی در گذر زمان کاهش پیدا نکند و از راه سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی سالم بدون آسیب زدن به ذخایر و سرمایه‌های طبیعی، موجب پیشرفت برنامه‌های اصولی کارآمد در بهره‌برداری صحیح از منابع شود و سبب تشویق فعالیت‌های اقتصادی جدید شود، همچنین فضا اقتصادی قابل پیش‌بینی در راستای اهداف توسعه‌یافتگی در سطوح محلی و ملی به وجود آورد (ایافت و طراوتی، ۱۳۷۷:۱۶). برای دهه‌ها، مناطق روستایی در سراسر جهان با چالش‌هایی از جمله کاهش فعالیت اقتصادی، تجدید ساختار صنایع سنتی کشاورزی، پیر شدن جمعیت و مهاجرت به خارج جوانان تحصیل کرده روبرو بوده‌اند به همین دلیل از دوام شهرهای کوچک و روستاها کاسته شده است. (Briedenhann and Wnicks, 2004; Sharply, 2002) فعال کردن اقتصاد روستایی از طریق انواع فعالیت‌های مربوط به تمامی بخش‌های اقتصادی، امری ضروری است (مطیعی لنگرودی، ۱۳۹۲:۸۱). اسپنگنبرگ پایداری اقتصادی را در ایجاد و حفظ درآمدی دائمی و باثبات برای افراد جامعه بدون کاهش و زوال سرمایه‌ها و ذخایر می‌داند. وی معتقد است که اقتصاد زمانی پایدار است که به پایداری سیستم‌های طبیعی، اجتماعی و انسانی آسیب وارد نکند (توکلی و رستمی، ۱۳۹۲:۷۵). بعد اقتصادی به رشد اقتصادی و سایر پارامترهای اقتصادی مربوط است و در آن رفاه فرد و جامعه باید از طریق استفاده بهینه و کارایی منابع طبیعی و توزیع عادلانه منافع بیشتر شود. پایداری در اقتصاد را می‌توان در ایجاد رشد عادلانه و متوازن جامعه انسانی و تضمین

بهره‌مندی تک‌تک انسان‌ها در طول زمان بدون وارد آوردن آسیب به منابع زیستی، طبیعی و فرهنگی تعریف نمود، در بعد اقتصادی توسعه پایدار، اقتصاد حاکم بر جامعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فعالیت‌های تولیدی منابع و فن‌آوری-هایی که در فعالیت‌های تولیدی استفاده می‌شود باید هماهنگ با مفهوم توسعه پایدار و سازگار با محیط‌زیست باشد (مافی و داوری نژاد مقدم، ۱۳۹۱: ۷). عدالت اقتصادی: «رفع فقر» و «سازگاری با محیط» مهم‌ترین معیارهای قابل تعریف در ارتباط با مؤلفه عدالت اقتصادی هستند. از فقر تعاریف گوناگون و متفاوت ارائه شده است که این تفاوت‌ها به مواردی مانند فلسفه وجودی انسان، نقش انسان در اجتماع، برداشت از مفهوم عدالت اجتماعی، باور به اصالت فرد یا اصالت جمع، و شرایط زیست برمی‌گردد. در مجموع، می‌توان گفت که فقر پدیده‌ای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که از عدم تأمین حداقل نیازهای اساسی برای زندگی و سیر به سوی سعادت ناشی می‌شود؛ فقر بر حسب زمان و مکان نسبی بوده، و فقیر کسی است که فاقد قابلیت و توانایی کافی برای تأمین حداقل نیازهای مادی و معنوی خود باشد (صامتی و کرمی، ۱۳۸۳: ۶). ثبات اقتصادی: تنوع بخشی اقتصادی به تعداد و تساوی مسیرهای جریان انرژی در داخل نظام‌های اقتصادی اشاره دارد و با برآورد تعدد انواع متفاوت فعالیت‌های اقتصادی موجود در نظام و چگونگی تساوی توزیع انرژی میان آن‌ها قابل اندازه‌گیری است. تنوع شالوده ثابت بوده، اغلب به صورت وسیله‌ای برای تحقق اهداف اقتصادی و رشد و ثبات پایداری ارتقا یافته است. انتظار می‌رود که جامعه‌ای با اقتصاد متنوع شانس بهتری برای رشد و آینده باثبات داشته باشد (فراهانی، ۱۳۸۵: ۶۴).

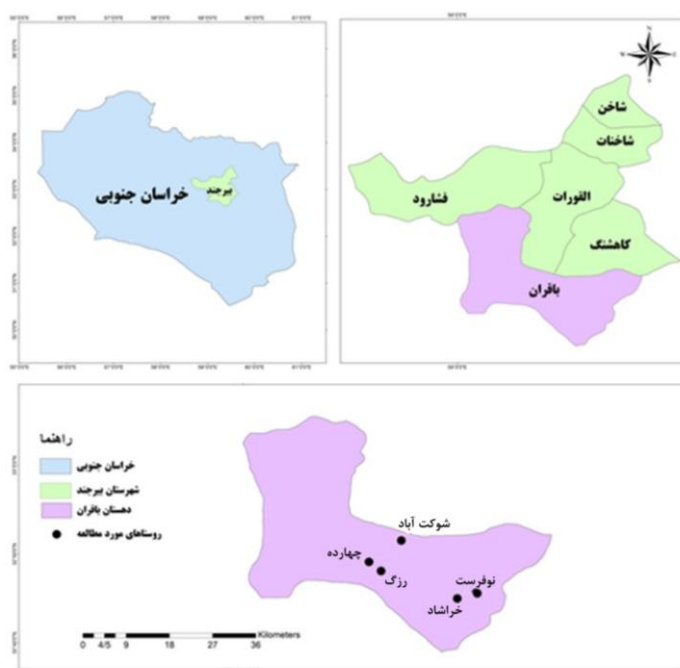
روشناسی

پژوهش حاضر از نوع هدف کاربردی و از لحاظ روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه-اسنادی و پیمایشی می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها به روش میدانی مبتنی بر پرسشنامه محقق ساخته بوده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل آنتروپی شانون و نرم‌افزار SPSS انجام شده است. همچنین روایی پرسشنامه به وسیله چند تن از اساتید و صاحب نظران در موضوع برنامه‌ریزی روستایی تأیید گردید و به منظور تعیین پایایی پرسشنامه این تحقیق، تعدادی پرسشنامه تکمیل گردید که ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه برابر با ۰/۷۷ به دست آمده است. این مقدار بر حسب تقسیم‌بندی مقادیر آلفا در حد قابل قبول بوده و نشان‌دهنده بالا بودن پایایی ابزار اندازه‌گیری است. جامعه آماری پژوهش را خانوارهای ساکن در نواحی روستایی دهستان باقران (خراشاد، شوکت‌آباد، رزگ، نوفرست، چهارده) تشکیل می‌دهند. که طبق آخرین سرشماری انجام شده نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، دارای ۱۷۸۳ نفر جمعیت و دارای ۵۸۹ خانوار بوده است. حجم نمونه در تحقیق حاضر با استفاده از فرمول کوکران برابر با ۲۳۲ می‌باشد. نمونه‌ها در سطح جامعه با روش تصادفی ساده انتخاب شده است. بدین صورت تعداد اعضای نمونه از طریق فرمول کوکران ۲۳۲ خانوار به دست آمد. بنابراین جهت تعیین تعداد پرسشنامه هر روستا، با استفاده از فرمول تناسب تعداد پرسشنامه هر روستا تعیین شده است (جدول ۱). سهم هر کدام از روستاهای محدوده مورد مطالعه از تعداد نمونه را نشان می‌دهد.

جدول ۱. برآورد حجم نمونه تحقیق بر اساس فرمول کوکران

ردیف	نام روستا	جمعیت	خانوار	تعداد پرسشنامه
۱	خراشاد	۶۲۶	۲۳۶	۹۲
۲	شوکت آباد	۵۷۴	۱۴۳	۵۷
۳	چهارده	۱۱	۶	۲
۴	رزگ	۷۵	۲۵	۱۰
۵	نوفرست	۴۹۷	۱۷۸	۷۱

شهرستان بیرجند مرکز استان خراسان جنوبی در یک ناحیه پایکوهی در مدار ۵۹ درجه و ۱۳ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۲ درجه و ۵۳ دقیقه عرض جغرافیایی و در ارتفاع ۱۴۹۱ متری از سطح دریا واقع شده است. از شمال به قاینات، از جنوب به نهبندان و استان کرمان، از غرب به سرايان و خوسف و از شرق به در میان و سریشه محدود می‌باشد. این شهرستان بالغ بر ۳۹۴۹ کیلومتر مربع مساحت و ۲۶۱۳۲۴ جمعیت داشته که ۲۰۳۶۳۶ نفر در نقاط شهری ساکن بوده و ۵۷۶۸۸ نفر در نقاط روستایی سکونت دارند. عمده فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی این شهرستان مربوط به فعالیت‌های کشاورزی بوده که در بخش زراعت، عمده محصولات تولیدی شامل زعفران، گندم، جو، پنبه، چغندر قند، محصولات جالیزی و نباتات علوفه‌ای است. در بخش باغات نیز عمده محصولات شامل عناب، زرشک، پسته، سنجد و انار می‌باشد. شهرستان بیرجند از جاذبه و پتانسیل‌های متعدد گردشگری برخوردار می‌باشد.

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه

در تبیین و سنجش شاخص‌های پایداری اقتصادی در روستاهای هدف گردشگری عوامل و معیارهای زیادی می‌توانند مورد بررسی قرار گیرند، اما در این پژوهش که مربوط به بررسی گردشگری روستایی و پایداری اقتصاد فضا است با

توجه به پژوهش‌های پیشین و مبانی نظری و ادبیات تحقیق به شاخص‌های عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی پرداخته شده است که در جدول ۲ به طور مختصر آورده شده است.

جدول ۲. شاخص‌های پایداری اقتصادی

شاخص‌های پایداری	معیار	مؤلفه‌ها	بعد	
پایداری اقتصادی	رفع فقر	عدالت اقتصادی	نوع مالکیت مسکن	
				درصد جمعیت زیر خط فقر
				میانگین درآمد سالانه
				سرايه اتاق
	کاهش آسیب‌پذیری	ثبات اقتصادی	پوشش بیمه محصولات کشاورزی	
			درصد زمین‌های اجاره‌ای	
			نرخ بیکاری	
	تنوع بخشی	ثبات اقتصادی	درآمد از فعالیت‌های غیر کشاورزی	
			ضریب تنوع شغلی	
			نرخ اشتغال	
	کارایی	رفاه اقتصادی	نرخ اشتغال مردان	
			نرخ اشتغال زنان	
			درصد زارعین باسواد	
			درصد زمین‌های خوب و پربازده	
	بهره‌وری	رفاه اقتصادی	میزان محصولات دامی	
میزان محصولات باغی و زراعی				

منبع: قدیری معصوم ۱۳۸۹، فراهانی ۱۳۸۵، ریاحی ۱۳۹۳، افراخته و همکاران ۱۳۹۳، صدیایی ۱۴۰۰

یافته‌های تحقیق

۴۰ درصد از پاسخ‌دهندگان زن و ۶۰ درصد آن‌ها مرد هستند. بیشترین گروه سنی افراد دارای سن ۵۰ سال و بالاتر با ۴۶ درصد هستند و ۲۴ درصد از پاسخ‌گویان بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۲۲ درصد بین ۳۰ تا ۴۰ درصد و کمترین گروه افراد با گروه سنی بین ۲۰ تا ۳۰ سال با ۴ درصد می‌باشند. از حیث تحصیلات بیشترین گروه نمونه را افرادی تشکیل می‌دهند که دارای تحصیلات سیکل می‌باشند (یعنی ۳۰ درصد) در حالی که تحصیلات دیپلم و ابتدایی با ۲۶ درصد و لیسانس با ۱۰ درصد و بی‌سواد با ۸ درصد به ترتیب باقی‌مانده افراد هستند. همچنین در گروه شغلی ۲۰ درصد به زراعت، ۱۲ درصد به باغداری و کارگری، ۴ درصد به دامداری و ۵۲ درصد افراد به دیگر گروه‌های شغلی (دولتی و آزاد) مشغول هستند.

جدول ۳. اطلاعات توصیفی پاسخ دهندگان

درصد	تعداد		درصد	تعداد		
۳۰	۷۰	سیکل	تحصیلات	۸	۱۸	۲۰-۳۰
۲۶	۶۰	دیپلم		۲۲	۵۲	۳۰-۴۰
۱۰	۲۳	لیسانس				
۲۰	۴۶	زراعت	اشتغال	۲۴	۵۶	۴۰-۵۰
۴	۹	دامداری		۴۶	۱۰۶	۵۰ و بالاتر
۱۲	۲۸	باغداری		۴۰	۹۳	زن
۱۲	۲۸	کارگر		۶۰	۱۳۹	مرد
۵۲	۱۲۱	سایر		۸	۱۹	بی سواد
				۲۶	۶۰	ابتدایی

برای بررسی میزان پایداری اقتصادی هر روستا از شاخص‌های عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و رفاه اقتصادی استفاده شده است که در جدول (۴) ذکر شده است. روستای خراشاد در شاخص رفاه اقتصادی با میانگین ۱/۰۸ و روستای شوکت آباد در شاخص عدالت اقتصادی با میانگین ۳/۴۰، شاخص ثبات اقتصادی با میانگین ۲/۰۲ دارای بیشترین میانگین بوده‌اند که با توجه به اینکه براساس طیف لیکرت محاسبه شده‌اند در شرایط پایین تر از سطح متوسط (۳) قرار دارند و روستای رزگ در شاخص عدالت اقتصادی با میانگین ۲/۶۳، روستای چهارده در شاخص ثبات اقتصادی با میانگین ۰/۹۸ و شاخص رفاه اقتصادی با میانگین ۰/۸۳ در پایین ترین سطح قرار دارند.

جدول ۴. آمار توصیفی شاخص‌های پایداری اقتصادی

نام روستا	عدالت اقتصادی		ثبات اقتصادی		رفاه اقتصادی	
	میانگین	انحراف از معیار	میانگین	انحراف از معیار	میانگین	انحراف از معیار
خراشاد	۲/۷۰	۰/۱۸	۱/۶۴	۰/۷۴	۱/۰۸	۰/۶۴
شوکت آباد	۳/۴۰	۰/۵۸	۲/۰۲	۰/۶۵	۰/۸۸	۰/۳۰
رزگ	۲/۶۳	۰/۱۹	۱/۹۰	۰/۸۴	۱/۰۲	۰/۷۴
نوفرست	۳	۰/۱۵	۱/۹۹	۰/۹۶	۰/۸۵	۰/۱۶
چهارده	۲/۷۳	۰/۲۱	۰/۹۸	۰/۵۱	۰/۸۳	۰/۱۶

به منظور آگاهی از سطح پایداری اقتصادی در روستاهای هدف گردشگری پیراشهر شهرستان بیرجند از روش آنتروپی شانون استفاده شده است. روش آنتروپی شانون شامل سه مرحله اساسی است. بدین منظور، ابتدا ماتریس فراوانی کدها در روستاهای مورد مطالعه ترسیم شده است:

جدول ۵. ماتریس فراوانی کدهای پایداری اقتصادی در روستاهای هدف

شاخص‌ها / روستاها	خراشاد	شوکت آباد	رزگ	نوفرست	چهارده
رفاه اقتصادی	۴۶	۱۷	۴۲	۲۷	۲۰
عدالت اقتصادی	۲۲	۱۶	۲۹	۲۶	۱۸
ثبات اقتصادی	۲۳	۱۹	۱۹	۲۱	۱۵
جمع	۹۱	۵۲	۹۰	۷۴	۵۳

مرحله اول: نرمال کردن داده‌ها: نرمال کردن داده در آنتروپی شانون با فرمول زیر صورت می‌گیرد

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}}$$

جدول ۶. مقدار نرمال شده کدهای پایداری اقتصادی در روستاهای هدف

شاخص‌ها / روستاها	خراشاد	شوکت آباد	رزگ	نوفرست	چهارده
رفاه اقتصادی	۰/۵۱	۰/۳۳	۰/۴۷	۰/۳۶	۰/۳۸
عدالت اقتصادی	۰/۲۴	۰/۳۱	۰/۳۲	۰/۳۵	۰/۳۴
ثبات اقتصادی	۰/۲۵	۰/۳۷	۰/۲۱	۰/۲۸	۰/۲۸

مرحله دوم: محاسبه بار اطلاعاتی روستاها، بدین منظور از فرمول زیر استفاده می‌کنیم

$$K = \frac{1}{\ln m}$$

$$E_j = -K \sum_{i=1}^m [P_i - \ln P_i]$$

جدول ۷. مقدار بار اطلاعاتی روستاها

بار اطلاعاتی / روستاها	خراشاد	شوکت آباد	رزگ	نوفرست	چهارده
(E _j)	- ۱/۰۴	- ۱/۱۰	- ۱/۰۵	- ۱/۰۹	- ۱/۰۹

طبق جدول ۷، روستاهای خراشاد با ۱/۰۴ - بیشترین و روستای شوکت آباد با ۱/۱۰ - کمترین بار اطلاعاتی داشته‌اند.

مرحله سوم: محاسبه ضریب پایداری روستاهای هدف گردشگری:

به این منظور از فرمول زیر استفاده شده است:

$$W_j = d_j / \sum d_j$$

جدول ۸. ضریب پایداری روستاهای هدف

روستاها	خراشاد	شوکت آباد	رزگ	نوفرست	چهارده
ضریب پایداری	۰/۱۵	۰/۲۳	۰/۱۷	۰/۲۲	۰/۲۲

طبق نتایج حاصل از جدول شماره ۸ روستای شوکت آباد با ضریب ۰/۲۳، روستای نوفرست و چهارده با ضریب ۰/۲۲، روستای رزگ با ضریب ۰/۱۷ و روستای خراشاد با ضریب ۰/۱۵ به ترتیب از بیشترین تا کمترین سطح از پایداری اقتصادی را براساس مؤلفه‌های پایداری اقتصادی را دارند.

در پاسخ به اینکه میزان گردشگرپذیری سکونتگاه‌های روستایی چه تأثیری بر پایداری اقتصادی آن در محدوده مورد مطالعه دارد؟ از ضریب توافق (Contingency Coefficient) استفاده شده است، این ضریب اندازه‌ای از همبستگی بر پایه‌ی آماره کای - دو ارائه می‌کند و مقادیر دامنه آن بین صفر و ۱ می‌باشد. مقدار صفر بیان می‌کند که بین متغیرهای سطری و ستونی همبستگی وجود ندارد و مقادیر نزدیک به ۱ نشان می‌دهند که درجه بالایی از همبستگی بین متغیرها وجود دارد. این ضریب برای جداول ۲×۲ و بالاتر به کار می‌رود.

جدول ۹. تحلیل ضریب توافق

اهمیت تقریبی	مقدار	
۰/۳۲۱	۰/۷۵۸	ضریب توافق
-	۲۳۲	تعداد

با توجه به نتایج آزمون ضریب توافق در جدول ۹ مقدار ضریب توافق برابر با ۰/۷۵۸ بوده و نشان می‌دهد که بین دو متغیر گردشگرپذیری و پایداری اقتصادی همبستگی زیادی وجود دارد و هرچه گردشگرپذیری بیشتر باشد، پایداری اقتصادی در سطح بالاتری قرار دارد و برعکس. با توجه به این که روستاهای مورد مطالعه سالانه پذیرای یک تا پنج هزار گردشگر است (یافته‌های میدانی، ۱۴۰۲)، این تعداد ورودی می‌تواند تأثیر مستقیمی بر اقتصاد و پایداری اقتصادی خانوارهای روستایی ساکن در روستاهای هدف گردشگری داشته باشد.

نتیجه‌گیری

در چند دهه‌ی اخیر، ایده‌ی تنوع‌بخشی در اقتصاد به‌عنوان ابزاری برای ایجاد تحرک و سرعت بخشیدن به توسعه‌ی اقتصادی مناطق کمتر توسعه یافته مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه در کشورهای در حال توسعه قرار گرفته است. در این بین گردشگری به‌عنوان ابزار توسعه اقتصادی و اجتماعی در توانمندسازی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌ها مکمل کشاورزی می‌تواند با افزایش درآمد خانوارهای روستایی و ایجاد اشتغال به‌عنوان راهکاری برای بهبود و رشد اقتصادی و اجتماعی در روستا باشد، می‌بایست در فرایند توسعه روستایی مورد توجه قرار گیرد.

دوام و پایداری هر روستا در گرو اقتصاد و معیشت ساکنان آن می‌باشد. پویا و فعال کردن اقتصاد روستا امری ضروری است که بسته به شرایط اقتصادی، اجتماعی و محیطی متفاوت است. شهرستان بیرجند در مرکز استان خراسان جنوبی در یک ناحیه کوهستانی واقع شده است که از جاذبه و پتانسیل‌های متعدد گردشگری برخوردار می‌باشد. که می‌تواند در بحث گردشگری به عنصری کلیدی برای پایداری اقتصادی نواحی روستایی تبدیل شود. تحقیق حاضر باهدف شناخت و تحلیل اثرات گردشگری روستایی بر پایداری اقتصادی آن در روستاهای هدف گردشگری در پیراشهر بیرجند صورت گرفته است.

یافته‌های پژوهش نشان داد گردشگرپذیر بودن سکونتگاه‌ها تأثیر مستقیمی بر پایداری اقتصادی آن داشته است؛ به گونه‌ای که هر چه ترکیب فعالیت‌های گردشگری اعم از جذب به وسیله خانه‌های دوم، بوم‌گردی‌ها و یا گردشگران روزانه پیچیده و دارای گوناگونی بوده، نسبت به سکونتگاه‌هایی که تنها در یک زمینه جاذب گردشگر بوده است، گردشگری تأثیر قابل توجه‌تری بر پایداری اقتصادی فضا داشته است. از این رو در بین روستاهای مورد مطالعه، روستای شوکت‌آباد با ضریب ۰/۲۳ در بالاترین سطح پایداری اقتصادی و روستای خراشاد با ضریب ۰/۱۵ در پایین‌ترین سطح از پایداری اقتصادی قرار دارد. حجی پور (۱۴۰۱) در پژوهش بازدارنده‌های کلیدی رشد و تحول اقتصاد فضا با تأکید بر خراسان جنوبی به این نتیجه رسید که در خراسان جنوبی تنوع چالش‌ها و موانع بر سر راه رشد و توسعه اقتصاد روستایی بسیار است که این عوامل سبب شده تا بافت اقتصادی روستاها به زوال کشیده شود. نتایج تحقیق حاضر به وضوح نشان می‌دهد که پایداری اقتصادی در منطقه مورد مطالعه در سطح پایینی قرار دارد و گردشگری روستایی می‌تواند سبب رشد و توسعه اقتصادی شود.

همسو با نتایج شارپلی (۲۰۰۲)، و مینگ سو و همکاران (۲۰۱۹) در این تحقیق نیز می‌توان استنتاج کرد که گردشگری به عنوان وسیله‌ای برای رشد و تنوع اقتصادی، می‌تواند با ایجاد درآمد و فرصت‌های شغلی، به ویژه در بافت روستایی، کمک‌های مهمی به اقتصاد مناطق مقصد داشته باشد؛ چرا که مناطق روستایی حاشیه‌ای، به ویژه مناطقی که منابع سنتی رزق و روزی رو به افول دارند و نیروی کار روستایی از طریق مهاجرت به مناطق شهری از بین می‌روند، گردشگری نقش یک کاتالیزور مؤثر در توسعه و احیای روستاها دارد. در حقیقت گردشگری با افزایش سبب معیشت و تبدیل شدن به یک گزینه اضافی معیشتی برای ساکنان، از جامعه روستایی حمایت می‌کند و آن‌ها را قادر می‌سازد تا از طریق استفاده از منابع معیشتی موجود بدون نیاز به مقدار زیادی از ورودی‌های اضافی، به درآمد اضافی دسترسی داشته باشند.

منابع

- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا. ۱۳۸۸. **جامعه‌شناسی توسعه**. تهران: نشر کیهان.
- افراخته، حسن. ریاحی، وحید و جوان، فرهاد. ۱۳۹۴. **پایداری اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوانشهر**. جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران)، دوره ۱۳، شماره ۴۶، صص ۹۳-۱۱۷.
- <https://sid.ir/paper/513747/fa>
- ایافت، سید امیر و طراوتی، حمید. ۱۳۷۷. **دستورکار ۲۱**، سازمان محیط‌زیست. شماره ۲: صص ۱۶.
- بیگدلی‌راد، وحید و ملکی، شهرام. ۱۳۹۹. **شناسایی معیارهای مؤثر بر پایداری اجتماعی و اقتصادی در مناطق روستایی ایران**. پژوهش‌های جغرافیای انسانی. دوره ۵۲، شماره ۱. صص ۱۶۳-۱۴۷.
- توکلی، جعفر و رستمی، بهزاد. ۱۳۹۲. **پایداری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان تنکابن**. روستا و توسعه. سال ۱۶. شماره ۲. صص ۶۳-۸۳. DOI:10.30490/rvt.2018.59283
- توکلی، جعفر. ۱۳۹۳. **سنجش پایداری اجتماعی - اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های خاوه شمالی و جنوبی، استان لرستان**. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. دوره ۱۴، شماره ۳۲. صص ۹۲-۷۱.
- <https://sid.ir/paper/102208/fa>
- حجی پور، محمد. ۱۴۰۱. **بازدارنده‌های کلیدی رشد و تحول اقتصاد فضا (با تأکید بر روستاهای خراسان جنوبی)**. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. دوره ۱۱، شماره ۲. صص ۷۳-۹۴.

- حسین زاده، سمیه. شمس‌الدینی، علی. قربان‌زاد، ربیاز و توکلان، علی. ۱۴۰۰. تحلیل نقش گردشگری تغذیه بر پایداری اقتصاد نواحی روستایی استان مازندران. اقتصاد فضا و توسعه روستایی. دوره ۱۰. شماره ۳. صص ۲۱۵-۲۳۵. [DOR:20.1001.1.23222131.1400.10.37.11.3](https://doi.org/10.1001/1.23222131.1400.10.37.11.3)
- رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۱. برنامه‌ریزی توسعه روستایی (مفاهیم، راهبردها و فرایندها). مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران. دوره ۲. شماره ۴. صص ۲۲۱-۲۴۰. <https://sid.ir/paper/33412/fa>
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و قادری، اسماعیل. ۱۳۸۱. نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای)، مجله مدرس علوم انسانی، دوره ۶. شماره ۲۵. صص ۲۳-۴۰. <https://hsmasp.modares.ac.ir/article-21-4582-fa.html>
- رومیانی، احمد. شایان، حمید. سجاسی قیداری، حمدالله و رضوانی، محمدرضا. ۱۳۹۹. برنامه‌ریزی راهبردی فضای توسعه پایدار مقاصد گردشگری روستایی با استفاده از مدل استراتژیک SOAR. پژوهش‌های روستایی. دوره ۱۱. شماره ۲. صص ۱۰۵-۹۰. [DOI :10.22059/jrur.2018.258771.1260](https://doi.org/10.22059/jrur.2018.258771.1260)
- زاهدی مازندرانی، محمدرضا. ۱۳۸۴. توان پس‌انداز خانوارهای روستایی و آثار آن بر مشارکت روستاییان در فرآیند توسعه. اقتصاد کشاورزی و توسعه. دوره ۱۳. شماره ۴۹. صص ۲۷-۵۵.
- صامتی، مجید و کرمی، علیرضا. ۱۳۸۳. بررسی تأثیر هزینه‌های دولت در بخش کشاورزی بر کاهش فقر روستایی در کشور. تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۷. صص ۲۳۴-۲۱۳.
- عبداللهی، علی‌اصغر. قاسمی، مسلم و مرادی، مهدی. ۱۳۹۹. سنجش و ارزیابی توان‌های گردشگری شهرستان بیرجند. گردشگری شهری. دوره ۷. شماره ۳. صص ۹۵-۱۰۵. [Doi:10.22059/jut.2020.231458.296](https://doi.org/10.22059/jut.2020.231458.296)
- فراهانی، حسین. ۱۳۸۵. ارزیابی پایداری در نواحی روستایی با تأکید بر عوامل اجتماعی و اقتصادی: مطالعه موردی شهرستان تفرش. رساله دکتری جغرافیای انسانی-گرایش برنامه‌ریزی روستایی. تهران: دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
- کاشانی، احمد. ۱۴۰۰. ظرفیت‌های گردشگری روستاهای خراسان جنوبی. مشاهده شده در: <https://www.rustanews.ir/news/22737>
- کرشاهی، سکینه و صیدایی، سید اسکندر. ۱۴۰۰. تحلیل پایداری اقتصادی - اجتماعی مناطق روستایی در استان ایلام. مدیریت مخاطرات محیطی. دوره ۸. شماره ۲. صص ۱۷۵-۱۵۷. [10.22059/jhsci.2021.325327.652](https://doi.org/10.22059/jhsci.2021.325327.652)
- مافی، عزت‌الله و داوری نژاد مقدم، مسعود. ۱۳۹۱. شناخت ابعاد پایداری و ارتقا آن به‌منظور دستیابی به توسعه پایدار شهری. اصفهان: دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار و عمران شهری. <https://civilica.com/doc/461946>
- محمدی یگانه، بهروز. چراغی، مهدی و ولانی، محمد. ۱۳۹۲. نقش گردشگری مذهبی در توسعه روستایی با تأکید بر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی مطالعه موردی؛ روستای قیچاق شهرستان میان‌دوآب. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. دوره ۱۳. شماره ۳۰. صص ۲۵-۷.
- مطیعی لنگرودی، حسن. ۱۳۹۲. برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران. مشهد: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- نوری‌پور، مهدی و شاه ولی، منصور. ۱۳۹۰. ارزیابی معیارهای پایداری روستایی شهرستان دنا بر اساس فرآیند ارتباطات. پژوهش‌های روستایی. دوره ۲. شماره ۱. صص ۶۳-۹۲.
- هاشمی، حمید. ۱۳۸۶. نگاهی به کارآفرینی در جهان. تهران: موسسه کار و تامین اجتماعی.
- یحیی‌آبادی، ابوالفضل و دادفر، ایمان. ۱۳۸۷. تحلیلی از اشتغال براساس مفهوم کار شایسته در ایران. مجله کار و جامعه. ۸۷ و ۹۸. صص ۷۷-۸۷.
- Baumgärtner, S. & Quaas, M. 2010. What is sustainability economics?. Ecological Economics. 69(3). 445-450. [http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921-8009\(09\)00468-6](http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921-8009(09)00468-6)

- Bramwell, B. 1994. **Rural tourism and sustainable rural tourism**. Journal of Sustainable Tourism. 2(1-2), 1-6. <https://doi.org/10.1080/09669589409510679>
- Briedenhann, J. & Wickens, E. 2004. **Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?**. Tourism Management. 25 (1), 71-79. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00063-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00063-3)
- Cunha, C., Kastenholz, E., & Carneiro, M. J. (2020). **Entrepreneurs in rural tourism: Do lifestyle motivations contribute to management practices that enhance sustainable entrepreneurial ecosystems?** Journal of Hospitality and Tourism Management. 44. 215-226. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.06.007>
- Diamantis, D. 2007. **Ecotourism: Management and Assessment**. London: Thomson Learning.
- Gilman, R. (1996), “Sustainability”. Available on: <http://www.context.org/ICLIB/DEFS/AIADef.htm>
- Hussain, S., Ahonen, V., Karasu, T. & Leviäkangas, P. 2023. **Sustainability of smart rural mobility and tourism: A key performance indicators-based approach**. Technology in Society. 74, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102287>
- Kim, S., & Jamal, T. 2015. **The co-evolution of rural tourism and sustainable rural development in Hongdong, Korea: complexity, conflict and local response**. Journal of Sustainable Tourism, 23(8-9), 1363-1385. <https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1022181>
- Klein, O., Nier, S. & Tamásy, C. 2022. **Re-configuring rural economies – The interplay of institutions in three agri-food production systems**, Journal of Rural Studies. 92. 132-142. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.03.026>
- Ming Su, M., Wall, G., Wang, Y. & Jin, M. 2019. **Livelihood sustainability in a rural tourism destination - Hetu Town, Anhui Province, China**, Tourism Management. 71. 272-281. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.10.019>
- Mwesumo, D., Halfdanarson, J. & Shlopak, M. 2022. **Navigating the early stages of a large sustainability-oriented rural tourism development project: Lessons from Træna, Norway**. Tourism Management. 89. 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104456>
- Peroff, D.M., Deason, G.G., Seekamp, E. & Iyengar, J. 2017. **Integrating frameworks for evaluating tourism partnerships: An exploration of success within the life cycle of a collaborative ecotourism development effort**. Journal of Outdoor Recreation and Tourism. Vol. 17, pp. 100-111. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2016.10.001>
- Sharply, R. 2002. **Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus**. Tourism Management. 23 (3). 233-244. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(01\)00078-4](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00078-4)
- Sheng, Y., Zhao, Y., Zhang, Q., Dong, W. & Huang, J. (2022). **Boosting rural labor offfarm employment through urban expansion in China**. World Development. 151. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105727>
- Spangenberg, J. H. 2005. **Economic sustainability of the economy: concepts and indicators**. International Journal of Sustainable Development, 8(1/2). 47-64. <https://d3pcsg2wj9izr.cloudfront.net/files/6471/articles/6328/f211108463951127.pdf>
- UNWTO. 2015. **Why tourism?** Retrieved March 17th, 2015 from <http://www2.unwto.org/en/content/why-tourism>